

**ПОРЕДИЦА
•НОБЕЛИСТИ•**

ХЕНРИ КИСИНДЖЪР

Световен ред

Превод от английски Петър Герасимов

КНИГОИЗДАТЕЛСКА КЪЩА **trud**

София, 2015

HENRY KISSINGER
World Order

- © Петър Герасимов, преводач, 2015 г.
© Станислав Иванов, корица, 2015 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2015 г.

ISBN 978-954-398-397-1

На Нанси

Съдържание

ВСТЪПЛЕНИЕ. Въпросът за световния ред /9

ГЛАВА I. Европа: плуралистичният международен ред /18

Уникалността на европейския ред /18 ■ Трийсетгодишната война: какво е легитимност? / 26 ■ Вестфалският мир / 30 ■ Действието на Вестфалската система / 36 ■ Френската революция и нейните последици / 46

ГЛАВА II. Европейската система за равновесие на силите и нейният край / 53

Руската загадка / 53 ■ Виенският конгрес / 62 ■ Предпоставките за международен ред / 70 ■ Метерних и Бисмарк / 75 ■ Дилемите на равновесието на силите / 78 ■ Легитимност и сила между двете световни войни / 83 ■ Следвоенният европейски ред / 87 ■ Бъдещето на Европа / 91

ГЛАВА III. Ислямизмът и Близкият изток: свят в безрежие / 96

Ислямският световен ред / 97 ■ Османската империя: болният човек на Европа / 108 ■ Вестфалската система и ислямският свят / 110 ■ Ислямизмът: революционната вълна и две философски тълкувания / 116 ■ Арабската пролет и сирийският катаклизъм / 120 ■ Палестинският проблем и международният ред /126 ■ Саудитска Арабия / 131 ■ Упадъкът на гържавата? / 138

ГЛАВА IV. Съединените щати и Иран: подходи към реда /142

Традицията на иранската гържавност / 144 ■ Революцията на Хомейни / 147 ■ Разпространението на ядрените оръжия и Иран / 153 ■ Визия и реалност /163

ГЛАВА V. Многостранността на Азия / 165

Азия и Европа: различни концепции за равновесие на силите / 165 ▪ Япония / 173 ▪ Индия / 183 ▪ Какво е азиатски регионален рег? / 198

ГЛАВА VI. Към един азиатски рег: конфронтация или партньорство? / 202

Азиатският международен рег и Китай / 203 ▪ Китай и световният рег / 210 ▪ По-далечна перспектива / 217

ГЛАВА VII. „В името на цялото човечество“: Съединените щати и тяхната концепция за рега / 223

Америка на световната сцена / 227 ▪ Теодор Рузвелт: Америка като световна сила / 235 ▪ Угроу Уилсън: Америка като съвест на света / 243 ▪ Франклин Рузвелт и новият световен рег / 255

ГЛАВА VIII. Съединените щати: Двойствената суперсила / 262

Началото на Студената война / 265 ▪ Стратегии на рега в годините на Студената война / 269 ▪ Корейската война / 273 ▪ Виетнам и провалът на националното съгласие / 279 ▪ Ричард Никсън и международният рег / 286 ▪ Начало на обновлението / 291 ▪ Роналд Рейгън и краят на Студената война / 293 ▪ Войните в Афганистан и Ирак / 300 ▪ Желание и възможност / 309

ГЛАВА IX. Технология, равновесие и човешко съзнание / 312

Световният рег в ядрената ера / 313 ▪ Предизвикателството при разпространение на ядрените оръжия / 318 ▪ Кибертехнология и световен рег / 323 ▪ Човешкият фактор / 329 ▪ Външната политика в дигиталната епоха / 334

Заклучение / 341

Световен рег в нашето време / 341 ▪ Еволюция на международния рег / 345 ▪ Къде отиваме от тук нататък? / 350

Благодарности / 354

Бележки / 357

Индекс / 375

ВСТЪПЛЕНИЕ

Въпросът за световния рег

През 1961 г., като млад учен, зададох въпрос на президента Хари С. Труман, с когото успях да се срещна, след като произнесе реч в Канзас. На въпроса с какво се гордее най-много в президентството си, Труман отговори: „С това, че ние напълно разгромихме неприятелите си и после ги върнахме в общността на нациите. Мисля, че само Америка би могла да стори това“. Съзнавайки могъществото на Америка, Труман се гордееше с нейните човешки и демократични ценности. Той искаше да бъде запомнен не толкова с победите на Америка, колкото с миротворчеството ѝ.

Всички след Труман следваха разновидности на тази формула и се гордееха с подобни елементи от действията и опита на Америка. И за повечето политици от този период общността на нациите, която те се стремяха да развият, отразява един американски консенсус – неумолимо разширяващ се кръг от държави, които съблюдават общи правила и норми, възприемат либерални икономически системи, отказват се от териториални завоевания, уважават националния суверенитет и приемат равноправни и демократични системи на управление. Американските президенти от двете партии продължиха да насърчават другите правителства, често пъти с голяма страст и красноречие, да приемат опазването и разширяването на човешките права. В много случаи, защитавайки тези ценности, Съединените щати и техните съюзници постигаха значителни промени в сферата на хуманитарните условия.

Днес обаче тази система, „основана на правила“, е изправена пред нови предизвикателства. Непрекъснатите настоявания към отделните страни „да изпълнят почтено своята част“ от „правилата на двайсет и

първото столетие“ или призивите за „отговорни съдници“ в една обща система разкриват единствено факта, че не е намерено общо определение за системата и разбиране за това, какво трябва да е „честно и почтено“. Региони, намиращи се извън Западна Европа, играли досега минимална роля в тези предварително формулирани правила, поставят под въпрос тяхната валидност в сегашната им форма и дават ясно да се разбере, че ще работят за промяната им. И въпреки че днес повече от която и да е друга епоха се повтаря заклинанието „международна общност“, то все още представлява неясни и несъгласувани системи от цели, методи или ограничения.

Нашата епоха преследва настоятелно, понякога с отчаяни усилия, концепцията за световен ред. Хаосът всеява страх редом с безпрецедентното безредице в разпространяването на оръжия за масово унищожение, с разпада на държавите, с тежките проблеми, свързани с околната среда, със съществуването на практики на геноцид и с разпространяването на технологии, заплашващи да доведат до невероятен, немислим сблъсък.

Новите методи на достъп и обмен на информация обединяват различните региони, както никога досега, и предопределят глобални събития – но по начин, който отрича обмислянето и здравия разум, като предполага появата на лидери, които се държат като размахващите по улицата лозунги. Дали не сме изправени пред време, в което сили, непризнаващи задръжките на който и да е световен ред, ще определят бъдещето?

Многообразието на световния ред

Всъщност глобален „световен ред“ никога не е съществувал. Това, което минава за ред в наши дни, е обмисляно в Западна Европа преди четири столетия на мирната конференция в германския район Вестфалия, провеждана без участието или дори без знанието на повечето континенти или цивилизации. След столетие на частични конфликти и политически безредици в Централна Европа, достигнали своя връх в Трийсетгодишната война (1618 – 1648), довели до един хаос на смесващи се политически и религиозни спорове, воюващите обявяват „тотална война“ срещу градските центрове и близо четвърт от населението на Централна Европа умира в резултат на сражения, болести или глад. Изтощените участници в конфликтите се срещат, за да определят схе-

ма от споразумения, които да спрат кръвопролитията и стремглавите битки; политическите различия дотогава са били неотменен елемент в ред автономни политически единици, които са се борили за надмощие. Така че условията в едновременна Европа са били приблизително еднакви с тези на съвременния свят: множество политически единици, недостатъчно мощни, за да надделеят над всички останали; като някои от тях са следвали противоречиви философски и вътрешнополитически практики в търсене на неутрални правила за регулиране на своето поведение и смекчаване на конфликтите.

Вестфалският мир отразява реалното приспособяване към действителността, а не някакъв изключителен морален импулс. Той свързва система от независими държави, въздържачи се от намеса във вътрешните работи една на друга и взаимно контролиращи амбициите си, чрез общо равновесие на силите. В тази нова обстановка в Европа не преобладава нито едно твърдение за истински консенсус или всеобщо управление. Вместо това всяка държава декларира, че притежава суверенно право над своята територия. Всяка трябва да признае за реалност местните структури и религиозните предпочитания на другите приятелски държави и да се въздържа от оспорване на съществуването им. С едно равновесие на силите, сега преценено като естествено и желано, амбициите на управниците са формулирани като уравнилещи се едни други, най-малкото на теория, прикриваща истинската природа на конфликтите. Разделението и многообразието, характерен белег на европейската история, стават жалони на една нова система на международен ред, със свой собствен философски образ. В този смисъл европейското усилие е насочено към това, да се сложи край на противоборствата, да се оформи една съвременна чувствителност: то оставя на втори план усещането за абсолютна власт за сметка на практичността и на религиозната търпимост; то се старее да сътвори общ ред от многообразието и предразсъдъците.

Преговарящите от седемнайсети век, които сътворяват Вестфалския мир, не са мислели, че поставят основата на една глобално приложима система. Те не правят усилие да включат съседна Русия, която в това време възстановява собствения си ред след кошмарното „време на бурните вълнения“, утвърждавайки принципи, съвсем различни от вестфалското равновесие: принципите на абсолютен властелин, на обединена православна църква и планове за териториални завоевания във всички посоки. И разбира се, Русия – както и някои други големи

центрове на власт – не разглежда Вестфалското споразумение като подходящо за своите собствени региони (доколкото са могли да научат за него).

В онова време идеята за световен ред е била прилагана в тогава известните на държавниците географски граници, като такава схема е прилагана във всички региони. Това е било широко практикувано, защото тогавашната технология не е насърчавала и дори не е позволявала използването на една глобална система. Без възможности за взаимодействие на регионите на устойчива основа и без критерий за измерване мощта на един регион в сравнение с друг, всеки регион е разглеждал своя ред като уникален и е определял другите като „варварски“ – управлявани по неразбираем, чужд на установената система начин, несъответстващ на приетия в региона формат и дори представляващ заплаха за него. Всеки е определял себе си като връх на легитимната организация на цялото човечество, въобразявайки си, че начинът на управление, с което разполага, е подходящ за целия свят. За разлика от Европа, на другия край на евразийската географска територия Китай е център на собствена универсална йерархична и теоретична концепция за реда. Тази система действа от хилядолетия – тя е съществувала реално още по времето, когато Римската империя е управлявала Европа. Системата е едно цяло, основана не на суверенното равенство на отделните държави, а на установената безгранична императорска власт. В този смисъл суверенитетът, в европейския смисъл на думата, не е съществувал, защото императорът е имал власт над „всичко под небесата“. Той е бил върхът на политическата и културната йерархия, недостъпен и универсален, ослепителен в центъра на властта в китайската столица, издигнат високо над останалото човечество. А в същото време човечеството е било определяно на различни нива на варварство в зависимост от това, доколко е владеело китайската писменост и културни традиции (космография, оцеляла добре и до наши дни). От тази гледна точка Китай би могъл да управлява света най-вече с внушаване на почит и страх у другите общества със своето културно великолепие и икономическа мощ, тласкайки ги към взаимоотношения, които биха водили до една-единствена основна цел – „поднебесната хармония“.

Измежду многото региони между Европа и Китай изпъква различната ислямска универсална концепция за света и нейната собствена визия за единствено управление – благословено от Бога, обединяващо

и умиротворяващо света. През седми век ислямът се разпространява в три континента като безпрецедентна вълна на религиозна екзалтация и имперска експанзия. Така след обединяването на Арабския свят, след завладяването на остатъците от Римската империя и подчиняването на Персийската империя ислямът идва на власт в Близкия изток, Северна Африка, както и в големи части от Азия и Европа. Неговата версия за универсален световен ред представя ислямската религия като определена от съдбата да разруши „царството на войната“ – така тя нарича всички региони, населявани от неверници, докато целият свят не стане една обединена система, доведена до хармония от посланието на Пророка Мохамед. Докато Европа строи своя многодържавен ред, Османската империя, населявана главно от турци, въздига тази визия като единственото легитимно управление и разпространява своето надмощие в сърцето на Арабия, Средиземноморието, Балканите и Източна Европа. Тя познава установения европейски междудържавен ред, но не го приема като модел, а като извор на разцепление, който може да бъде използван за целите на османската експанзия на Запад. Така например султан Мехмед Завоевателя поучава италианските градове-държави, прилагачи една ранна версия на многополярност още през петнайсетото столетие: „Вие сте двайсет държави... вие сте в разногласие помежду си... Трябва да има само една империя, една вяра и едно управление в света“.¹

Междувременно от другата страна на Атлантика в т. нар. Нов свят започва създаването на една различна визия за света. Докато в Европа от седемнайсети век се вихрят политически и религиозни конфликти, пуританските заселници възнамеряват да прекроят Божия план с едно „странстване в пустошта“, което ще ги освободи от изкушението да установят (според схващанията им корупционни) структури на властта. Там те ще построят, както проповядва в 1630 г. на борда на кораб, пътуващ към заселническите места в Масачузетс, губернаторът Джон Уинтроп, един „град на хълма“, вдъхновяващ света със справедливостта на своите принципи и силата на своя пример. Според американските виждания мирът и равновесието ще възникнат естествено и старите вражди ще бъдат оставени настрана, след като и другите нации приложат в управлението си същите принципи, които американците използват в своето. Задачата на външната политика се свежда до преследване на специфичните американски интереси за култивиране на споделени общи принципи. С времето Съединените щати ще станат незаменими-

ят защитник на реда, определен в Европа. И докато Съединените щати употребяват тежестта си, за да осъществят замисленото, ясно изпъква един факт – американската визия не предвижда приемането на европейската система за равновесие на силите, а мир чрез разпространение на демократичните принципи.

В този контекст от всички тези концепции за реда Вестфалските принципи са единствената общопризната основа за това, което наричаме световен ред. Вестфалската система се разпространява по света като рамка на един държавно базиран международен ред, обхващащ многочислени цивилизации и региони, защото с експанзията си европейските нации носят печата на своя международен ред със себе си. И макар че държавите често не прилагат концепциите за независимост към колониите и колониалните народи, когато тези народи започват да търсят своята независимост, те вършат това в името на вестфалските концепции. Принципите за национална независимост, суверенна държава, национален интерес и ненамеса служат като ефикасни аргументи срещу самите колонизатори по време на борбите за независимост и в бъдеще защитават новосформираните държави.

Съвременната, сегашната глобална вестфалска система – разговорно наричана световна общност – се стреми да прикрие анархистичната природа на света с помощта на екстензивна мрежа от международни правни и организационни структури, предназначени да стимулират откритата търговия и една стабилна международна финансова система, да установят приетите принципи за разрешаване на международните спорове и да поставят граници на войните, когато те се случват. Тази система от държави днес обхваща всяка култура и регион. Нейните институции осигуряват неутралната рамка за взаимодействие на различни общества – оставайки до голяма степен независима от техните индивидуални ценности.

В същото време Вестфалските принципи са изправени пред всеотранни предизвикателства, понякога в името на самия световен ред. Европа трябва да се откъсне от държавната система, която сама проектира, и да премине постепенно към една концепция за обединен суверенитет. И колкото иронично да звучи, макар че Европа сътвори концепцията за равновесие на силите, тя съзнателно и строго ограничава елемента сила в своите нови институции. И така, като намалява своя военен потенциал, Европа остава с ограничени възможности за отговор, в случай че се нарушат универсалните норми.

В Близкия изток джихадистите от двете страни на противоборството – сунити и шиити – в еднаква степен тероризират общества и разрушават държави в преследване на визията за глобална революция, основана на фундаменталистката версия на тяхната религия. Самата държава – както и регионалната система, основаваща се на нея – е в опасност, обсадена от идеологии, отхвърлящи нейните принципи като незаконни, и от терористични милиции, които в някои страни са по-силни от въоръжените части на правителството.

Азия, която постепенно постигна поразителни успехи в сравнение с другите региони, приемайки концепцията за суверенното държавно управление, още си спомня с носталгия алтернативните концепции за реда и изобилства от съперничества и исторически претенции, подобни на тези, които раздираха Европа преди един век. Почти всяка държава смята себе си „във възход“, тласкайки различията до ръба на конфронтацията.

Съединените щати се колебаят между защитата на Вестфалската система и критиката на равновесието на силите, и най-вече на ненамесиата във вътрешните работи, определяйки ги като неморални и старомодни. Те продължават да застъпват тезата, че нейните ценности са подходящи навсякъде при изграждането на един мирен свят, и запазват правото си да ги подкрепят глобално. Така че все още – след две проведени войни, засегнали три поколения, всяка започнала с идеалистични аспирации и широка обществена подкрепа, но завършила с национална травма – Америка се бори да установи връзка между своята мощ (все още огромна) и своите принципи.

Всички големи центрове на власт практикуват в някаква степен елементи от Вестфалската система, но никой не се смята за естествен защитник на системата и всички страни са преживели значителни вътрешни промени. Могат ли региони с толкова различни култури, истории и традиционни теории за реда да приемат легитимността на каквато и да е обща система?

Успехът в подобно усилие би изисквал подход, който уважава както многообразието и различията в човешките условия, така и вродения човешки стремеж към свобода. В този смисъл редът би трябвало да бъде култивиран и внимателно развиван, и не е възможно да бъде налаган. Това на практика е така в една епоха на моментално комуникиране и революционни политически течения. Всяка система на световен ред, за да бъде устойчива, би трябвало да се възприема като справед-

лива – не само от лидерите, но също така и от гражданите. Тя трябва да отразява две истини: ред без свобода постепенно създава своята противоположност дори когато е подкрепян от моментна екзалтация – безредието; второ – свободата не може да се осигурява или да е дълготрайна без рамка на реда, който пази мира. Редът и свободата, понякога оформящи противоположни полюси в спектъра на житейския опит, би трябвало да се разглеждат като взаимнозависими. Дали днешните лидери могат да се издигнат над спешността на всекидневните събития, за да постигнат такова равновесие?

Легитимност и власт

Отговорът на тези въпроси трябва да се разглежда на трите нива на световния ред:

– Световният ред описва концепцията за природата на справедливите отношения и разпределението на властта, прилагана в регион или цивилизация, в светлината на това, дали тя е приложима в целия свят.

– Международният ред е практическото приложение на тези концепции в значителна част от земното кълбо – достатъчно голяма, за да влияе на световното равновесие на силите.

– Регионалните принципи на реда включват същите принципи, само че прилагани в определена географска зона.

Всяка една от тези системи на реда се основава на два компонента: мрежа от общоприети правила, които определят границите на позволените действия и равновесие на силите, което подкрепя възпирането, когато правилата се нарушат, като по този начин не допуска една политическа единица да подчинява всички останали. Едно общо съгласие за легитимността на съществуващите обществени договорености не възпрепятства – сега или в миналото – съревнованието или конфронтацията, но подпомага ограничаването им в рамките на съществуващия ред, за да не се стига до фундаментален сблъсък. Едно равновесие на силите само по себе си не осигурява мира, но ако е постигнато внимателно и успешно, то може да постави граници на размерите и честотата на фундаменталните сблъсъци и да им попречи да стигнат до някакъв краен успех.

Няма книга, която да обхваща всеки исторически подход към международния ред или да анализира всяка страна, която днес е активна в оформянето на световните дела. Този труд се опитва да анализира

регионите, чиито концепции за реда са допринесли най-много за еволюцията му в съвременната епоха.

Равновесието между легитимност и власт е изключително сложно; колкото по-малка е една географска зона, към която се отнася то, и колкото по-съвместими са културните възгледи, толкова по-лесно е да се извлече един работещ консенсус. В съвременния свят обаче е необходимо да съществува световен ред. Сбор от общности, несвързани помежду си с история или други ценности (изключение прави близкото съседство), определящи себе си като граници на възможното, създава вероятност по-скоро за конфликт, а не за ред.

По време на моето първо посещение в Пекин, осъществено през 1971 г., за да се възстановят контактите с Китай след две десетилетия на враждебност, споменах, че за американската делегация Китай е една „земя на загадките“. Премиерът Джоу Енлай ми отвърна: „Ще откриете, че не е загадъчна. Когато опознаете страната, ще откриете, че не е толкова загадъчна, колкото преди това ви се е струвало“. В Китай живеят 900 милиона души, отбеляза той, и за тях всичко изглежда нормално. В наши дни търсенето на световния ред изисква опознаването на общества, чиято действителност дълго е била затворена в себе си. За да бъде решена загадката, хората просто трябва да споделят общи неща и да си отговорят на въпроса – как различните исторически реалности и ценности могат да бъдат оформени в един общ ред.